

УДК 159.9

ФОМЕНКО Карина Ігорівна

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

МОТИВАЦІЙНІ ЧИННИКИ САМОСТАВЛЕННЯ У СТУДЕНТСЬКОМУ ВІЦІ

У статті представлено аналіз понять самосвідомість, мотиваційна сфера особистості студента, губристична мотивація та досліджено зв'язок мотивів навчальної діяльності, губристичних мотивів з таким показником самосвідомості студентів, як самоствавлення. Виявлено, що губристична мотивація, мотиви навчально-пізнавальної діяльності та соціально-психологічної активності особистості утворюють чотирьох компоненту структуру мотиваційної сфери, що обумовлює становлення їх самоствавлення.

Ключові слова: *самосвідомість, самоствавлення, мотиви навчальної діяльності студентів, губристична мотивація.*

Постановка проблеми. Однією з умов входження України до спільноти європейських країн є підвищення вимог до підготовки конкурентоспроможних фахівців усіх галузей, що є неможливим без позитивного їх ставлення до навчання, обраної професії та, в першу чергу, себе.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній психологічній літературі є декілька підходів до дослідження проблеми самосвідомості: як сукупність образів про себе (К. Абромс, Т. Карцева, І. Кон, В. Лефевр, Д. Майерс, К.Р. Роджерс, М. Розенберг, В. Столін, І. Чеснокова); як сукупність установок на себе (Р. Бернс, А. Бояринцева, У. Джеймс, Ч. Кулі, Дж. Мід); як рольові Я-презентації та самоуявлення (С. Баклушинський, С. Зелений, Л. Ріс, К. Роттенберг, М. Шнайдер); як продукт взаємодії особистісних і соціальних факторів (Р. Ассаджолі, О. Бодальов, Дж. Келлі, Р. Кеттел, Г. Олпорт, Х. Ремшмідт, С. Рубінштейн, З. Фрейд, К. Юнг).

У вітчизняній психологічній літературі самосвідомість виступає, як усвідомлення і оцінка людиною своїх дій і їх результатів, думок, почуттів, моральної подоби та інтересів, ідеалів і мотивів поведінки, цілісна оцінка самого себе і свого місця в житті (О. Спіркін), як сукупність психічних процесів, за допомогою яких індивід усвідомлює себе в якості суб'єкта діяльності, а його уявлення про самого себе складаються в певний «образ Я» (І. Чеснокова), діяльність «Я» як суб'єкта по пізнанню (чи створенню) «образу Я», тобто Я-концепції (В. Маралов), це процес усвідомлення особистістю самої себе в усій багатогранності власних індивідуальних особливостей, усвідомлення своєї сутності та місця у системі суспільних зв'язків (Г. Чистякова), як процес свідомого когнітивного сприйняття та оцінки суб'єктом самого себе, продуктом якого є Я-концепція (В. Агапов, О. Бодальов, О. Іващенко, О. Гуменюк, В. Столін, А. Фурман).

У діяльнісному підході систему мотивів, яка виражається в спрямованості особистості, вважають генетично первинною, а самосвідомість вторинною (О. Леонтьєв, С. Максименко, В. Петренко, В. Столін).

Студентський вік в основному припадає на період юності – напруженого періоду формування моральної свідомості, вироблення ціннісних орієнтацій та ідеалів, стійкого світогляду, громадянських якостей особистості, її індивідуалізації і збігається з періодом кризи юності (Б. Ананьєв, О. Рибалко, В. Слободчиков).

Мотивація учіння студентів визначається розвитком їх навчальної діяльності, яка залежно від етапу навчання у вищому навчальному закладі змінюється від навчально-пізнавальної до навчально-дослідницької, а потім навчально-професійної. Мотиви учіння студентів різноманітні, але більшість учених погоджуються з виділенням двох основних видів мотивації: зовнішньої та внутрішньої. У якості зовнішніх мотивів можуть виступати комунікативні, мотиви запобігання невдачі та покарання, мотиви престижу, а внутрішніх – пізнавальні мотиви, до яких деякі автори додають мотиви

самовдосконалення, самореалізації, саморозвитку та професійні мотиви.

Мотивація учіння завжди має полімотивований характер, у структурі навчальної мотивації окремих студентів провідну роль можуть відігравати мотиви однієї або іншої групи, що і визначає загальний характер мотивації в цілому. Окреме місце у структурі мотиваційної сфери особистості студента належить губристичним мотивам.

Вивчення проблеми губристичної мотивації особистості оцінюється роботами К. Бік, Л. Гресь, Ю. Козелецького, О. Кузнецова, С. Петрова, І. Пуфоль-Струзик, Р. Цветкової, Т. Хомуленко. Ю. Козелецьким було визначено дві форми губристичної мотивації – прагнення до переваги та прагнення до досконалості. Перша полягає у підкріпленні своєї самооцінки, закріпленні власного місця серед інших завдяки міжособистісному суперництву, конкуренції з іншими. Друга форма губристичної мотивації полягає у закріпленні або посиленні власної самооцінки завдяки постійному вдосконаленню своїх досягнень, підвищенню рівня досконалості, прагненню до майстерності [1].

Вибірка та методи дослідження. Експериментальну вибірку дослідження склали 288 досліджуваних (232 дівчат та 56 юнаків, середній вік яких становить $18,32 \pm 1,80$ років). Діагностичний комплекс був представлений наступними методиками:

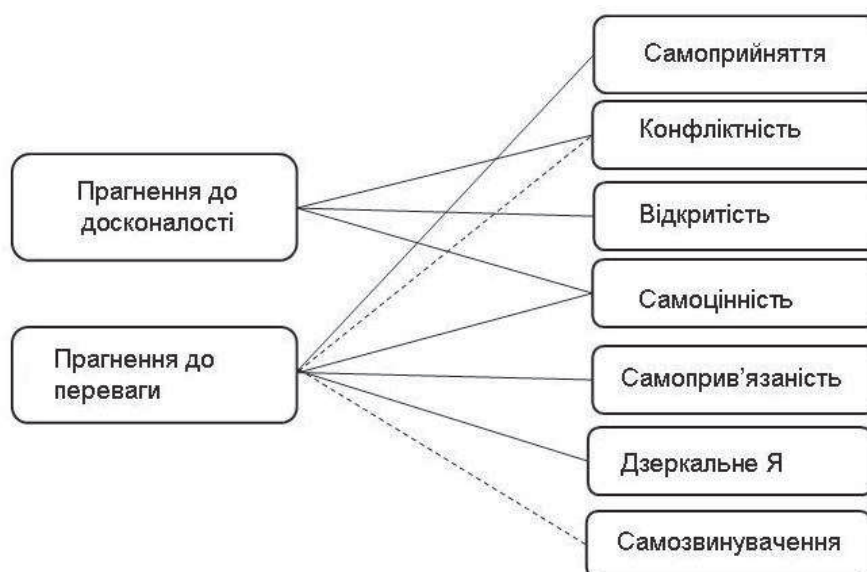
1) Методика дослідження самоставлення В. Століна та С. Панталеєва [3].

2) Методика діагностики губристичної мотивації [5].

3) Методика діагностики мотивів соціально-психологічної активності Д. Макклеланда [4].

4) Методика діагностики навчальної мотивації студентів О. Реана и В. Якуніна [2].

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо результати дослідження зв'язку між губристичною мотивацією та самоставленням особистості студентів.

Рис. 1 Кореляційні зв'язки між показниками губристичної мотивації та самоствавлення особистості студентів

З рисунка 1 видно, що показники губристичної мотивації мають статистично значущі зв'язки з показниками самоствавлення у студентів, а саме: прагнення до досконалості позитивно пов'язане з показниками відкритості (0,12), конфліктності (0,15, $p < 0,01$) та самоцінності (0,18, $p < 0,01$). Такі дані свідчать про те, що особистість, яка прагне до досконалості у діяльності характеризується такими особливостями самосвідомості, як внутрішня чесність, критичність, рефлексивність з тенденцією до самокопання, внутрішня конфліктність та наявність сумнівів, багатство внутрішнього духовного світу, ціннісне ставлення до себе. Отже, прагнення до досконалості, з одного боку, властиве студентам, яка емоційно позитивно ставляться до себе, відкриті досвіду і навколишньому світу, з іншого боку – мають постійні сумніви та почуття власної невідповідності ідеалу досконалості.

Встановлено, що показники прагнення до переваги мають позитивні зв'язки з показниками самоствавлення самоприйняття (0,14), дзеркального Я (0,15, $p < 0,01$), самоприв'язаності (0,16, $p < 0,01$), а також негативні з показниками конфліктності (-0,13) та самозвинувачення (-0,15, $p < 0,01$). Особистість студента, яка прагне до переваги, характеризується такими показниками

самосвідомості, як симпатія до самого себе, переконаність у тому, що його особистість викликає позитивні емоції в інших, прийняття себе таким, як є, небажання щось змінювати у собі, ригідністю Я-концепції, закритістю, нездатністю усвідомлювати проблеми, поверховим самовдоволенням, внутрішньою напруженістю щодо сприйняття негативних емоцій на свою адресу.

Рис. 2 Кореляційні зв'язки між показниками мотивів соціально-психологічної активності та самоствавлення особистості студентів

З рисунка 2 видно, що показники мотивації соціально-психологічної активності мають статистично значущі зв'язки з показниками самоствавлення у студентів, а саме: мотивація успіху позитивно пов'язана з показниками відкритості та негативно – з показниками дзеркального Я ($-0,20$, $p < 0,001$). Спрямовані на досягнення успіху студенти характеризуються такими особливостями самосвідомості, як внутрішня чесність та відкритість світу, а також відсутністю уявлення про те, що вони викликають позитивні емоції в інших. Отже, прагнення до успіху у студентському віці супроводжується відкритою пізнавальною позицією та відкритістю до світу у поєднанні з нездатністю адекватно усвідомлювати ставлення до себе інших.

Встановлено, що показники мотивації влади мають позитивні зв'язки з показниками самоствавлення відкритості (0,22, $p < 0,001$), самоцінності (0,13, $p < 0,05$), самоприв'язаності (0,16, $p < 0,05$), а також негативні з показниками конфліктності (-0,13, $p < 0,05$) та самозвинувачення (-0,15, $p < 0,05$). Спрямовані на досягнення влади студенти мають відкриту пізнавальну позицію до світу, високо оцінюють себе та мають позитивні емоції з приводу себе, характеризуються поверховим самовдоволенням, захопленням своєю персоною, виявляють напруженість щодо критику на свою адресу.

Показники афіліативної мотивації пов'язані з показниками конфліктності (0,17, $p < 0,01$), самовпевненості (-0,17, $p < 0,05$) та самокерівництва (-0,24, $p < 0,001$), самоприв'язаності (-0,14, $p < 0,05$). Спрямовані на групові інтереси студенти є рефлексивними, тривожними з приводу своєї особистості у соціумі, невпевнені у собі, схильні переживати пригніченість власного Я під впливом зовнішніх обставин, виявляють погану саморегуляцію діяльності, мають труднощі у пошуку причин негараздів як у світі, так і всередині власної особистості. Афіліативні тенденції студентів, з одного боку, забезпечують прийняття особистості у референтній групі або у соціумі в цілому, з іншого боку, надають низку підстав для самокопання та псевдо рефлексії своєї ролі для інших.

Розглянемо результати кореляційного аналізу показників мотивів навчальної мотивації та само ставлення студентів.

З рисунка 3 видно, що показники навчальної мотивації мають статистично значущі зв'язки з показниками самоствавлення у студентів. Так, комунікативні мотиви позитивно пов'язані з показниками самоцінності (0,14, $p < 0,05$), самокерівництва (0,22, $p < 0,001$) та самовпевненості (0,17, $p < 0,05$). Студенти, які віддають перевагу спілкуванню у навчальній діяльності, прагнуть до афіліації в академічній групі, характеризуються почуттям самоцінності та самозначимості, мають уявлення про себе як про джерело активності у навчальній діяльності, розглядають себе як творця власної долі, впевнені у собі.

Рис. 3 Кореляційні зв'язки між показниками навчальної мотивації та самоствалення особистості студентів

Встановлено, що показники мотивації запобігання мають позитивні зв'язки з показниками самоствалення самоприв'язаності (0,12, $p < 0,05$), самоприйняття (0,15, $p < 0,05$). Ті студенти, які запобігають покарань у навчальній діяльності, приймають себе такими, які вони є, не самокритичні, ригідні.

Показники мотиву престижу пов'язані з показниками самокерівництва (0,13, $p < 0,05$) та самоприв'язаності (0,18, $p < 0,05$). Студенти, орієнтовані на престиж майбутньої професії, розглядають добре навчання у виші як спосіб побудови майбутньої кар'єри, вважають, що їх доля у власних руках, керуються лише власними переконаннями, самовдоволені, не бажають змінюватись.

Професійні мотиви навчальної діяльності позитивно пов'язані з показниками відкритості (0,18, $p < 0,05$), самовпевненості (0,16, $p < 0,05$), самокерівництва (0,26, $p < 0,001$), та негативно – з показниками самозвинувачення (-0,14, $p < 0,05$). Професійна мотивація як різновид внутрішньої мотивації навчальної діяльності, що передбачає інтерес до майбутньої професії, характеризує студентів, які впевнені у собі, керуються у житті лише власними переконаннями, відкриті досвіду, не схильні до самозвинувачення, оптимістичні у ситуаціях невдач.

Мотиви творчості позитивно пов'язані з показниками самоставлення дзеркального Я (0,13, $p < 0,05$) та самоцінності (0,15, $p < 0,05$). Студенти, які у навчальній діяльності прагнуть реалізувати власний творчий потенціал, вважають, що інші до них ставляться позитивно, цінують та поважають себе.

Навчально-професійні мотиви виявились пов'язаними з показниками самокерівництва (0,22, $p < 0,001$) та відкритості (0,15, $p < 0,05$). Внутрішня пізнавальна мотивація у студентів передбачає їх відкритість світу та переконаність у правильності способу життя, відповідальність за власні вчинки.

Соціальні мотиви пов'язані з показниками самоприйняття (0,13, $p < 0,05$) та самокерівництва (0,13, $p < 0,05$). Спрямованість на кар'єру, почуття боргу перед іншими, соціальна спрямованість навчання передбачають високий рівень розвитку прийняття себе, переконаність у тому, що від самої особистості залежить її майбутнє.

Для більш детального розгляду губристичної мотивації у структурі мотиваційної сфери особистості студентів проведений факторний аналіз методом головних компонент з подальшим Varimax-обертанням з нормалізацією значень (таблиця 1).

Таблиця 1

Структура мотиваційної сфери особистості студентів

Показники	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4
Мотивація успіху	0,115	-0,093	0,810	-0,223
Мотивація влади	0,030	-0,093	0,655	0,467
Мотивація афіліації	-0,008	-0,156	-0,063	0,581
Прагнення до досконалості	-0,011	0,180	0,813	0,083
Прагнення до переваги	0,064	0,131	0,106	0,776
Комунікативний мотив	0,761	0,228	0,058	-0,180
Мотив запобігання	0,659	-0,446	-0,079	0,168
Мотив престижу	0,743	0,110	0,145	0,033

Професійний мотив	0,138	0,725	-0,036	-0,077
Мотив творчості	0,001	0,647	0,020	0,038
Навчально-пізнавальний мотив	0,290	0,777	0,053	-0,063
Соціальний мотив	0,578	0,297	-0,034	0,115
Заг. дисп.	2,02	1,993	1,800	1,303
Доля заг.			0,150	0,108

При виконанні процедур факторного аналізу було прийнято рішення зупинитися на чотирьохфакторному рішенні як такому, що найбільш змістовно інтерпретується. Для визначення оптимального числа факторів використовувалась діаграма «кам'янистого розсипу», яка підтверджує доцільність визначення саме такої кількості факторів. Виділені фактори мають власні значення більше одиниці та пояснюють близько 60% дисперсії. До кожного фактору увійшли від 2 до 4 показників з різним факторним навантаженням і показниками кореляції не менш 0,5 і не більше -0,5.

Перший фактор отримав назву «Зовнішня мотивація навчально-професійної діяльності» (16,8% сумарної дисперсії, факторна вага 1,68), до нього увійшли такі компоненти: комунікативні мотиви (0,76), мотиви престижу (0,74), мотиви запобігання (0,66), соціальні мотиви (0,58). Зміст даного фактору розкриває соціальний характер провідних мотивів навчальної діяльності в студентському віці.

Другий фактор отримав назву «Внутрішня мотивація навчально-професійної діяльності» (16,6% сумарної дисперсії, факторна вага становить 1,99), до нього увійшли такі компоненти: навчально-пізнавальні мотиви (0,77), професійні мотиви (0,73), мотиви творчості (0,65). Даний фактор розкриває інтринсивну природу мотивації особистості студентів у навчанні.

До третього фактора під назвою «Мотивація досконалості» (15,0% сумарної дисперсії) увійшли наступні компоненти:

прагнення до досконалості (0,81), мотивація успіху (0,81), мотивація влади (0,65). Даний фактор розкриває зв'язок прагнення до досконалості, успіху та влади у структурі мотиваційної сфери особистості студента.

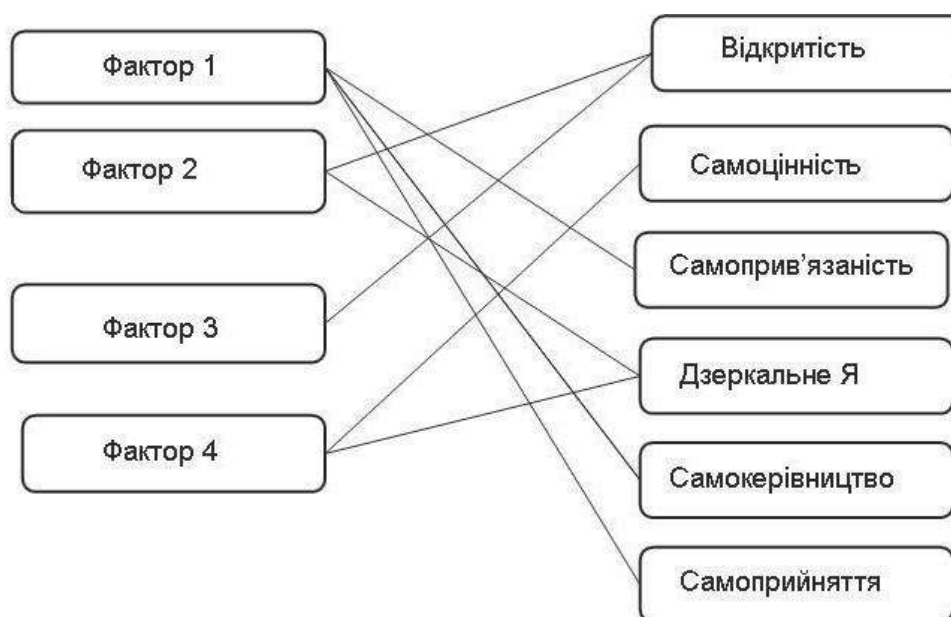
Четвертий фактор пояснює 10,8% сумарної дисперсії та отримав назву «Конкурентна мотивація». До нього увійшли прагнення до переваги (0,77) та мотивація афіліації (0,58). Зміст фактору пояснює зв'язок мотиву афіліації із прагненням до переваги, що забезпечує конкурентні характеристики діяльності і спілкування студента у групі.

Розглянемо результати кореляційного аналізу показників самоствалення з факторами мотиваційної сфери особистості студентів (рис. 4).

Встановлено позитивний зв'язок між фактором «Зовнішня мотивація навчально-професійної діяльності» та показниками самокерівництва (0,17), самоприв'язаності (0,15, $p < 0,05$), самоприйняття (0,14, $p < 0,05$). Зовнішні мотиви навчальної діяльності студента, зокрема комунікативні, соціальні, престижу у поєднанні зі страхом потерпіти невдачі, бути покараним передбачають ригідність особистості, надмірну впевненість у правильності власних дій та вчинків, прийняття себе таким, який він є і небажання змінюватись на краще.

Існує зв'язок між фактором «Внутрішня мотивація навчально-професійної діяльності» показниками відкритості (0,17, $p < 0,05$) та дзеркального Я (0,15, $p < 0,05$). Внутрішня мотивація навчальної діяльності (інтерес до навчання та майбутньої професії), представлена професійними, творчими та навчально-пізнавальними мотивами, характеризує студентів, які відкриті світу та його пізнанню, вважають себе поважними серед інших студентів.

Встановлено зв'язок між фактором «Мотивація досконалості» та показниками відкритості (0,19, $p < 0,05$). Прагнення особистості до досконалості, яке реалізується у спрямованості особистості студента управляти іншими та мати успіх у навчально-пізнавальній діяльності, характеризує студентів, які відкриті світу та чесні перед собою.

Рис. 4 Кореляційні зв'язки між факторами мотиваційної структури та показниками самоствавлення особистості студентів

Існує зв'язок між фактором «Конкурентна мотивація» та показниками дзеркального Я (0,17, $p < 0,05$). Прагнення бути членом групи та мати перевагу у ній, що є змістом конкурентного фактору мотиваційної сфери особистості студентів, передбачає переконаність студента у тому, що інші добре ставляться до нього, що не завжди є адекватним реальності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Самосвідомість особистості у студентському віці визначається особливостями мотиваційної сфери, зокрема мотиви соціально-психологічної активності, навчально-пізнавальної діяльності та губристичні мотиви мають вплив на становлення самоствавлення особистості студента.

Прагнення до досконалості у студентів, з одного боку, передбачає позитивне ставлення до себе, відкритість навколишньому світу, з іншого боку, постійні сумніви та почуття власної невідповідності ідеалу досконалості. *Прагнення до переваги* активізує симпатію до самого себе, забезпечує переконаність доброму ставленні до себе в інших, прийняття себе таким, поверхове самовдоволення, внутрішню напруженість щодо сприйняття негативних емоцій на свою адресу.

Мотивація успіху характеризує студентів з такими особливостями самосвідомості, як внутрішня чесність та відкритість світу, а також відсутність уявлення про те, що вони викликають позитивні емоції в інших. *Мотивація влади* характеризує відкриту пізнавальну позицію до світу, високу оцінку себе, позитивні емоції з приводу себе, поверхове самовдоволенням, захоплення своєю персоною, а також напруженість щодо критику на свою адресу. *Мотивація афіліації* передбачає надмірну рефлексивність та тривожність з приводу своєї особистості у соціумі, невпевненість у собі, схильність переживати пригніченість власного Я під впливом зовнішніх обставин, низьку саморегуляцію діяльності.

Такі внутрішні мотиви навчальної діяльності, як навчально-пізнавальні, творчі, професійні, а також такі зовнішні мотиви, як комунікативні, престижу, соціальні характеризують більш позитивне само ставлення особистості студентів, ніж мотиви запобігання.

Чотирьохкомпонентна структура мотиваційної сфери особистості студентів обумовлює особливості самоставлення: зовнішня мотивація навчально-професійної діяльності передбачає ригідність особистості, надмірну впевненість у правильності власних дій та вчинків, прийняття себе таким, який він є і небажання змінюватись на краще; внутрішня мотивація навчально-професійної діяльності характеризує студентів, які відкриті світу та його пізнанню, вважають себе поважними серед інших студентів; прагнення особистості до досконалості, яке реалізується у спрямованості особистості студента управляти іншими та мати успіх у навчально-пізнавальній діяльності, характеризує студентів, які відкриті світу та чесні перед собою; прагнення до афіліації та переваги передбачає переконаність студента у тому, що інші добре ставляться до нього, що не завжди є адекватним реальності.

Список використаних джерел

1. Козелецкий Ю. Человек многомерный (психологические эссе) / Юзеф Козелецкий. – К. : Лыбидь, 1991. – 288 с.
2. Методика для диагностики учебной мотивации студентов (А.А. Реан и В.А. Якунин, модификация Н.Ц. Бадмаевой) / Н.Ц. Бадмаева Влияние мотивационного фактора на развитие умственных способностей: Монография. – Улан-Удэ, 2004. – С.151–154.
3. Столин В.В. Тест опросник самооотношения / В.В. Столин, С.Р. Пантеев. // Психодиагностические материалы по изучению личности школьника. – Минск, 1989. – С.87–94.
4. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. – М. : Изд-во Института Психотерапии. – 2002. – 490 с.
5. Фоменко К.І. Губристична мотивація в структурі спрямованості особистості: віковий аспект / Т.Б. Хомуленко, К.І. Фоменко. – Х. : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2012. – 222 с.

К.І. Фоменко

МОТИВАЦИОННЫЕ ФАКТОРЫ САМООТНОШЕНИЯ В СТУДЕНЧЕСКОМ ВОЗРАСТЕ

В статье представлен анализ понятий самосознание, мотивационная сфера личности студента, губристическая мотивация и исследована связь мотивов учебной деятельности, губристичных мотивов с таким показателем самосознания студентов, как самооотношение. Определено, что губристическая мотивация, мотивы учебно-познавательной деятельности и социально-психологической активности личности образуют четырехкомпонентную структуру мотивационной сферы, которая обуславливает становление их самооотношения.

Ключевые слова: *самосознание, самооотношение, мотивы учебной деятельности студентов, губристическая мотивация.*

К. Fomenko

MOTIVATIONAL FACTORS OF SRLF-ATTITUDE IN STUDENT'S AGE

The article presents an analysis of the concepts of self-awareness, motivational sphere of the student's personality, motivation and investigated the correlation of hubristic motives, the motives of educational activity with the self-attitude. It was determined that hubristic motivation, the motives of educational activity and psycho-social activity of the individual form 4-component structure of motivational sphere, which causes the formation of the self-attitude.

Keywords: *self-awareness, self-attitude, the motives of educational activity of students, hubristic motivation.*

Надійшла до редакції 21.06.2015 р.